

Գ. ՀԱՎՈՐՅԱՆ

(Անդամ Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի)

ԳՐԻԳՈՐ ՏՂԱ*

Բ.— ԿՅԱՆՔԸ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գրիգոր Տղայի կենսագրական տվյալները շատ սակավ են ու կցկտուր. դրանք ցրված են մեր պատմիչների գործերում և հիշատակարաններում: Տղան եղել է Ներսես Շնորհալու Վասիլ եղբոր որդին. ծննդյան տարեթիվը հայտնի չէ: Ըստ հաղորդումների, երբ 1138 թվականին, Սուրբի ամբոցը սելջուկներից պաշտպանելու համար մղվող կռվում գերի ընկավ Վասիլը, Գրիգորը եղել է 13—14 տարեկան. նշանակում է նա ծնվել է մոտավորապես 1124 կամ 1125 թվականներին: Վասիլի գերությունից հետո, նրա եղբայրները՝ Գրիգոր Պաճլավունի կաթողիկոսը և Ներսես Շնորհալին, պատանի Գրիգորին վերցրին իրենց մոտ՝ Հայրապետանոցի դպրոցում կրթելու և դաստիարակելու նպատակով: Այստեղ նա ստացավ բազմակողմանի կրթություն, հմտացավ աստվածաբանական և աշխարհիկ գիտությունների մեջ, ծանոթացավ հելլենական դպրության ու արվեստին՝ կաթողիկոսարանում ժառանգող հույն գիտնական Կոստանդին հոգևորականի միջոցով: Բացի հոմարենից, նա լավ իմացել է նաև մի քանի ուրիշ լեզուներ: Գրիգոր Տուսետորդուն գրած թղթերից երևում է, որ նա տիրապետել է պարսկերեն, ասորերեն և եբրայերեն լեզուներին: Իսկ թե ինչո՞ւ համար նա մինչև իր կյանքի վերջը կոչվել է «Տղա» մականունով, այդ մասին կան տարբեր ենթադրություններ:

Հ. Ղևոնդ Ալիշանը կարծում է, որ այդպես կոչել են Կաթողիկոսարանում սովորող Վասիլի տղա Գրիգորին՝ Շահանի տղա Գրիգորից տարբերելու համար, որովհետև երկու Գրիգորներն էլ ապրելիս են եղել Կաթողիկոսարանում:

Հ. Մ. Չամչյանը և ուրիշները ենթադրում են, թե «Տղա» է կոչվել նրա համար, որ շատ վաղ հատակից կաթողիկոս է ընտրվել: Վերջապես Մաղաթիա արքեպիսկոպոս Օրմանյանն էլ ասում է, թե այդ մականունով է կոչվել, որովհետև միշտ ապրել է Կաթողիկոսարանում և մեծացել որպես Կաթողիկոսարանի աղա: Արդյոք վերոհիշյալ երեք ենթադրություններից ո՞րն է հավանական: Մեր կարծիքով առաջին և երկրորդ ենթադրությունները անհավանական են: Ահա թե ինչո՞ւ: Վասիլի տղա Գրիգորը, այսինքն Գրիգոր Տղան, տարիքով շատ փոքր է եղել Շահանի տղա Գրիգորից, որը հետագայում դարձավ Գրիգոր Ապիրատ անունով կաթողիկոսը:

Այն ժամանակ, երբ Գրիգոր Տղան տակավին պատանի էր, Շահանյան Գրիգորը, այսինքն Ապիրատը, 25—30 տարեկան զինվորական էր հունական արքունիքում, և որին Ներսես Շնորհալին մի ոտանավոր ձոնեց «Առ Ապիրատն ի Տէր ներսէսէ բան շափա սա» վերնագրով: Ինչպես տեսնում ենք, երկու Գրիգորները հասակակից չեն եղել: Բացի այդ, Գրիգոր Շահանյանը «ի մանկուց տիոց» ունեցել է «Ապիրատ» մականունը: Վերջապես, Ապիրատը երիտասարդ ժամանակ Կաթողիկոսարանի դպրոցում չի սովորել, որովհետև Գրիգոր Տղան էր:

Երկրորդ ենթադրությունն էլ անհավանական է. քանի որ Գրիգոր Տղան շատ վաղ հասակում չի ձեռնադրվել կաթողիկոս, այսինքն 19—20 տարեկան հասակում, ինչպես Շնորհալու մեծ եղբայրը՝ Գրիգորիս Պաճլավունին:

Ինչպես տեսանք, Գրիգոր Տղան 1138 թվականին 13—14 տարեկան է եղել: Ներսես Շնորհալին կաթողիկոս է եղել մինչև 1173 թվականի օգոստոս ամիսը: Գրիգոր Տղան կարող էր կաթողիկոս ընտրվել Շնորհալու

* Շարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1964 թվականի № ԺԲ-ից:

«Ապա ժողով անթիւ եկեալ,
նպիսկոպտսքն անդ հիացեալ,
Ընդ բազմութիւնն միաձայնեալ,
Կաթողիկոս զընտրեալն օծեալ»⁸:

Եթե մի պահ ընդունենք, որ Միխայիլ Աստ-
րու ասածները անհավանական չեն, և Գրիգոր
Տղան կաթողիկոսի պաշտոնը բռնութեամբ
է խլել Ապիրատից՝ Նուրադղինի հրամանով,
դժվար թե վերեւում հիշված հայ պատմիչներն
ու գրողները, որոնք բոլորն էլ ամադրանքով
են հիշում Մլեհի և Նուրադղինի անունները,
այդպիսի մի դեպքի մասին չհիշատակեն:
Գրիգոր Տղան կաթողիկոսութիւն արեց շուրջ
քսան տարի՝ 1173—1193 թվականները: Տղա-
յի վախճանվելու ճիշտ ժամանակի վերա-
բերյալ պատմագիրների և բանասերների
գործերում տվյալները միատեսակ չեն:
Սմբատ պատմիչը ասում է, որ Գրիգոր Տղան
վախճանվել է 1193 թվականի մայիսի 16-ին:
Հ. Մ. Չամչյանը գտնում է, որ Տղայի մահը
տեղի է ունեցել հուլիսին, առանց նշելու ամ-
սաթիվը: Իսկ Հ. Ղ. Ալիշանը վերահիշյալ
տվյալների հետ համաձայն չէ, այլ գտնում
է, որ կաթողիկոսի մահը պետք է դնել ոչ մա-
յիսի 16-ին և ոչ էլ հուլիսին, այլ մայիսի
25-ին: Իհարկե, բոլորի կողմից էլ նկատի է
առնվել հին տոմարը:

Թե ո՞րտեղ է ամփոփվել Գրիգոր Տղայի
մարմինը՝ կարծիքները նույնպես տարբեր են:
Փորձենք քննելով ճշտել Տղայի մահվան ժա-
մանակը և թե իսկապես ո՞րտեղ է թաղվել
նա:

1193 թվականի հունիսին, Լեոն Բ-ը Գրի-
գոր Տղային և Ներսես Լամբրոնացուն Հռոմ-
կայից ուղարկում է Սիս՝ կայսր Ֆրեդերիկ
Շիկամորուսին դիմավորելու: Սակայն այդ
հանդիպումը չկայացաւ, որովհետեւ հունիսի
10-ին Ֆրեդերիկը Սելեկիայի Կալիկադոս
գետում լողանալիս ջրահեղձ եղավ: Այդ օրե-
րին Մամեստիայում էր գտնվում հիվանդ
կայսրորդին: Վերջինս միթաբար ճամար
Գրիգոր Տղան գնաց Մամեստիա: Մամես-
տիայից կաթողիկոսը ոչ թե վերադարձավ
Հռոմկա, այլ գնաց Սիս՝ Լեոնի մոտ: Այս
դեպքերը տեղի էին ունենում 1193 թվականի
հունիս ամսին, հետևաբար անկարելի է կա-
թողիկոսի մահը դնել մայիսի 16-ին կամ
25-ին: Այնուհետեւ, Ֆրեդերիկ Շիկամորուսի
ջրամույն լինելու օրն ու տարին օտար պատ-
միչների գործերում, մասնավոր թղթերում և
հիշատակարաններում անվիճելի կերպով հա-
մարվում է 1193 թվականի հունիսի 10-ը:

Հ. Մ. Չամչյան իր տվյալները վերցրել է
Սմբատ պատմիչից⁹, իսկ Հ. Ղ. Ալիշանը՝ մի

հիշատակարանից, որը ցույց է տրված
«Սիսուան» գրքում¹⁰:

Ապա ի՞նչպես բացատրել վերեւում բերված
տարբեր տվյալները:

Մեր կարծիքով, Սմբատ պատմիչի մոտ և
Հ. Ղ. Ալիշանի օգտագործած հիշատակա-
րանում եղած սխալ տեղեկությունը հետևանք է
գրիչների անզգուշության: Այսպես, մեր մա-
տենագրության մեջ, ինչպես գիտենք, թվերը
արտահայտվում են մեր այբուբենի տառե-
րով: Մայիսը որպես հինգերորդ ամիս, ար-
տահայտվում է «Ե» տառով, իսկ հուլիսը, որ-
պես յոթերորդ ամիս՝ «Է» տառով: Ձեռագրե-
րում ընդօրինակելու ժամանակ միանգամայն
հնարավոր է այդ երկու տառերի շփոթումը:
Սկզբնաղբյուրը եղել է Սմբատի գործը, ապա՝
հիշատակարանը, որից օտվել է Հ. Ղ. Ալիշա-
նը: Այսպիսով, եթե «Ե» գրի տեղ ընդունենք
«Է», կլինի մեր 7-րդ ամիսը՝ հուլիսը, այն
ամիսը, ինչպես ցույց են տալիս Հ. Մ. Չամ-
չյանը¹¹ ու Հ. Աճառյանը¹², սակայն առանց
ամսաթվի: Նշանակում է, Սմբատի և հիշա-
տակարանի տվյալներով, Գրիգոր Տղան
վախճանվել է 1193 թվականի ոչ թե «Ե», այլ
«Է» ամսի 16-ին: Այսպիսով պարզվում է,
որ Գրիգոր Տղան վախճանվել է 1193 թվակա-
նի հուլիսի 16-ին:

Այնուհետեւ, ըստ Չամչյանի, Գրիգոր Տղան
թաղվել է Հռոմկայում¹³: Բայց այդպես չէ:
Գրիգոր Տղան հունիսի վերջերին գնաց
Սիս՝ Լեոնի մոտ: Այնտեղ հուլիսի սկիզբնե-
րին հիվանդանում է և նույն ամսի կեսերին
էլ վախճանվում: Սիս քաղաքից մինչև Հռոմ-
կա բավականին երկար, շաբաթների ճանա-
պարհ էր այն ժամանակվա հաղորդակ-
ցության միջոցների համար, հետևաբար
հնարավոր չէր այդքան երկար ճանա-
պարհով կաթողիկոսի մարմինը փոխադրել,
այն էլ ամռանը: Չամչյանը չի հաղորդում,
թե ո՞րտեղից է վերցրել իր տվյալը, բայց
մեր պատմագիրներից շատերը վկայում են,
որ Տղայի մարմինը ամփոփված է Սիս քա-
ղաքից ոչ հեռու, Դրազարկի նշանավոր վան-
քում: Սամվել Անեցին, պատմելով Գրիգոր
Տղայի եկեղեցական շինարարության և նոր
վանքեր կառուցելու մասին, վերջում գրում
է. «Եւ զկնի ինքն ևս փոխի մահուամբ առ

¹⁰ Հ. Ղ. Ալիշան, «Սիսուան, համագրութիւն հայկա-
կան Կիլիկիոյ», Վենետիկ, 1855, էջ 532:

¹¹ Հ. Միքայել Վ. Չամչյանց, «Պատմութիւն հայոց»,
Գ, Վենետիկ, 1784, էջ 159:

¹² Հրաչյա Աճառյան, «Հայոց անձնանունների բա-
ռարան», Ա, Երևան, 1951, էջ 562:

¹³ Հ. Մ. Չամչյանց, նշված աշխատությունը, Գ,
էջ 159:

⁸ «Թուղթ ընդհանրական», էջ 490—491:

⁹ «Տարեգիրք...», էջ 106:

Քրիստոս և կայ հանգուցեալ ի սուրբ ուխտն Դրազարկ»:

Սմբատ պատմիչը նույնպես թվելով Գրիգոր Տղայի կատարած աշխատանքները, եզրափակում է, թե «քաղեցաւ ի Դրազարկ»¹⁴:

Գրիգոր Տղան ապրել է շուրջ 70 տարի, վախճանվել է 1193 թվականի հուլիսի 16-ին և թաղվել է Դրազարկում:

Գրիգոր Տղայի գործունեությունը չի սահմանափակվել միայն կրոնական, հայրապետական գործերով: Նա եղել է միաժամանակ հասարակական, պետական գործիչ և Կիլիկիայի հայկական իշխանության սյուներից մեկը: Ոչ Մլեհը, ոչ Ռուբեն Բ-ը, և ոչ էլ Լևոն Բ-ը պետական, մանավանդ արտաքին քա-

ղաքականության վերաբերող որևէ լուրջ գործի չէին ձեռնարկում, առանց Գրիգոր Տղայի խորհուրդների և մասնակցության: Իր նախնիների նման՝ այս կաթողիկոսը նույնպես ամենից առաջ զբաղվեց վանքերի ու վանական դպրոցների շինարարությամբ և բարեկարգությամբ: Հատուկ հանգստարան կառուցեց Պահլավունի կաթողիկոսների աճյունների համար՝ որպես երախտագիտության հուշարձան: «Այս Տէր Գրիգորիս արկանէ հիմն ի Կլայն, և շինէ հոյակապ եկեղեցի ի նմանութիւն արեւելից տաճարացն. պատրաստեալ ի նմա զդիրս երկուց սուրբ լուսաւորչացն զհօրեղբարց իւրոց, Տէր Գրիգորիսի և Ներսէսի: Հանէ և Ծովուց զնշխարս մեծին Վկայսերի զբեռոյն Ապիրատայ հաւուն իւրոյ զՏէր Վահրամայ և դնէ ընդ երկուց լուսաւորչաց»¹⁵:

¹⁵ «Տարեգիրք...», էջ 106:

(Շարունակելի)

¹⁴ Սամուէլ Անեցի, էջ 139: